

могут иметь большую функциональную активность по сравнению с монолексемами.

Ключевые слова: реалия, признак, лексика, словосочетание, многословные номены, восточнослобожанские говоры.

Voloshynova M. O. Multiword Nomens Denoting Everyday Vocabulary in Ukrainian East Sloboda Patois

The article deals with the analysis of the peculiarities of functioning of multiword composites fixed on the territory of the East Sloboda area in the vocabulary denoting food, dishes and kitchen utensils.

The research made, helped us to find out that multi-component lexical items represent two-word (rarely, three-word) names which in the majority of cases function as attributive word-combinations as well as subordinate word-combinations with prepositional or non-prepositional connections.

It has been defined that the recorded multiword names perform descriptive functions and reveal additional features of the actual reality, namely: they denote the size, the main ingredient of which the food is made or the material of which the object is produced, the functional purpose of the object. The analyzed manifestations can also point to the qualitative characteristics of the object of actual reality and due to their functional and relational properties result in a better understanding of the motive of nomination.

Two-word combinations are more characteristic of the thematic group of lexis of „Names of Food” which may sometimes have a greater functional activity in comparison with monolexems.

Key words: object of actual reality, feature, vocabulary, word-combination, multiword nomens, East Sloboda patois.

Стаття надійшла до редакції 19.09.2016 р.

Прийнято до друку 26.09.2016 р.

Рецензент – к. філол. н., доц. Леснова В. В.

К. Д. Глуховцева (Старобільськ)

УДК 811.161.2'282(477.54).62)

**НАЗВИ МАГІЧНИХ ДІЙ В УКРАЇНСЬКИХ
СХІДНОСЛОБОЖАНСЬКИХ ГОВІРКАХ
(НА МАТЕРІАЛІ ОБРЯДОВИХ ТА ЗВИЧАЄВИХ ТЕКСТІВ)**

Діалектні тексти як об'єкт вивчення цікавлять учених передусім у зв'язку із значним різнобічним інформаційним потенціалом, який для них властивий. Якщо ж розповіді діалектоносіїв, передаючи послідовність обрядових дій, звичаєвість членів певної спільноти, містять описи атрибутів обряду, то евристичне поле і лінгвістичні риси таких текстів набувають етнічного характеру.

Обряд у діалектному тексті зазвичай передано як десакралізований ритуал, який містить традиційні дії та супроводжує важливі моменти життя і діяльності людини та усієї мовної спільноти певного ареалу. Ритуал об'єднує ті форми поведінки, які за своєю суттю є знаковими, символічними [Парфьонова 2004: 13 – 15]. На думку А. Садохіна, обряди – це узвичаєні символічні, санкціоновані суспільством масові процедури поведінки, які супроводжують важливі моменти людського життя (їх називають жорсткими програмами поведінки), що функціонують у сакральному центрі культури, і від їх правильного виконання залежить існування всієї культури [Садохин 2002: 194]. Однак якщо подавати особливості просторового вияву ритуалів одного обряду, то неважко помітити суттєві відмінності окремих його елементів, виявлені й у найменуваннях самих ритуальних дій, і в їхній послідовності, і в назвах атрибутів обряду.

Аналізуючи відмінності обрядових та звичаєвих дій, учені наголошують на подібності цих форм суспільної поведінки людей. Однак звичай прийнято розглядати як стереотипізований, звичний спосіб поведінки людей, відтворюваний певною соціальною групою, який має і релігійно-магічне, і практичне коріння. Це основна форма регулювання правил поведінки, які склалися внаслідок їх практичного застосування протягом тривалого часу серед людей і уособлювали собою підсумок історичного досвіду та зародки майбутнього. До звичаїв зараховують дотримувані частини побуту, уламки ритуалів і обрядів, які втратили своє практичне значення.

У працях українських дослідників назви магічних дій, властиві для українських обрядів, віднесено до фразеологізмів, що дало змогу виокремити обрядові фразеологічні одиниці як окремий пласт стійких сталих зворотів (М. Жуйкова [Жуйкова 2009], Ю. Прадід [Прадід 1997]). Фраземіка обрядовості, на думку Н. Коваленко, покликана бути надійним джерелом глибокого пізнання складу й структури мовленнєвих одиниць, з'ясування їхньої генези, семантики, реконструкції елементів духовної та матеріальної культури [Коваленко 2001: 7].

Розглядаючи фразеологічні одиниці (ФО), які відображають особливості світосприйняття і світобачення того чи того народу, учені послуговуються різними термінами: „сакральна народна фразеологія” (М. Толстой), „ідіоматика, яка законсервувала культурологічні релікти” (В. Мокієнко), „фразеологізми-міфологеми” (В. Маслова). Досліджуючи взаємозв'язки ФО і культурно-етнографічних чинників, Є. Брисіна використовує термін *етнофразема* [Брисіна 2003: 143]. „До етнофразем дослідниця відносить як немотивовану чи частково мотивовану на синхронному рівні обрядову й необрядову фразеологію, так і повністю мотивовані вислови, пов'язані з традиціями, звичаями, історичними фактами й культурою” [Савченко 2013: 19]. На необхідність вивчення культурно маркованих одиниць указував М. Толстой, зазначаючи, що „діалектна непобутова й невиробнича фразеологія, словесні кліше,

формули та ідіоми, що виражають міфологічні уявлення й повір'я або є частиною обрядів і ритуалів календарного, сімейного або іншого порядку, – це сакральна народна фразеологія” [Толстой 1995: 375].

Мету цієї статті вбачаємо в тому, щоб проаналізувати назви магічних дій в обрядових діалектних текстах, записаних на Слобожанщині, виявити їхню варіативність та окремі семантичні риси.

У східнослобожанських говірках зафіксовано чимало текстів, у яких відображено послідовність обрядових дій під час свята Трійці. Це передусім *ходити босими по рос'ї, соби^eрат' (зби^eрат') т'рави (зе^uлене), ла^lмати в'еточ^ки (кле^uчала):* *бабушка нас ўс'їда звала сутра ў кле^uчану суботу по рос'ї походить боси^eми // то о^lна ка^lзала / шо ми здо^lрови^eми по^lтом ц'їлий год буде^uмо / обшче^eм то ми здо^lроўїа наби^eралис'а т'їйейу ро^lсоїу / о^lна нач'е йа^lка то це^uл'єбна / то йа^lпомн'у // ну ми по шпори^eшу л'убили ходит' // у нас коло двору усе ним заплете^uне було / т'їки о^lто до^lрожка од хв'їртки то витоптана / а так усе / то ми по шпори^eшу бос'а^lка вобшче л'їтом л'убили ходит' / так шо о^lто йа^l хара^lшо помн'у / йак у суботу пере^uд троїцеї б'їгали по рос'ї* (Записано від Пронько Марії Трохимівни в с. Лисогорівка Новопокровського району).

Оскільки назва ритуальної дії, крім того, що цей процес має магічні властивості, нічим не відрізняється від загальноновживаного найменування дії, то члени такого сполучення слів можуть легко взаємозамінюватися, окремі слова виразу опускаються: *ходити босими по рос'ї – б'їгати по рос'ї*.

В аналізованих сполученнях слів варіюватися можуть не тільки дієслова, але й іменники, які відтворюють реалемний план ритуальних дій. Це найчастіше загальноновживані чи спеціалізовані найменування: *шче ми ж ходили соби^eрат' ўс'ак'ї т'рави // то бабушка нас ўс'їда б'рала с:о^lбої / шоб ми тоже у^lчилис'; о^lто на Тройцу / ми зе^uлене зби^eрали ходили* (Записано від Пронько Марії Трохимівни в с. Лисогорівка Новопокровського району). У говірках Черкащини помічаємо частіше вживання спеціалізованої назви *кле^lч'їн:а (кле^lч'їн:у):* *А зе^lлен'ї св'ат'к'и // це ж ни^lд'їл'а зе^lлена / це іди^lмо пирид тим же о / наси^lмо ко^lрови / на^lла^lмаймо кле^lч'їн':у в по^lсадці ж* [Говірки 2013: 476].

Назви *кле^lч'їана не^lд'їл'а, кле^lч'їана субота, Зе^lлена не^lд'їл'а, Зе^lлен'ї с'в'ата (с'в'ат'ки)* відображають темпоральний план обрядових дій і акцентують увагу на тому, що в їхній основі лежить язичницький культ дерева та квітів [Царьова 2015: 87].

Найменування дій *кв'їч':ати хату, кв'їч':ати двір* у текстах конкретизовано у зв'язку з описом послідовності збирання *кле^lчен':а* чи окремих *кле^lчал*, особливостей прикрашання хати та двору, а також згадкою про чудодійні властивості гілок осики: *по^lтом шо ми р'вали // ла^lмали разн'ї в'еточ'ки; ну а по^lтом при^eходили до^lдому / то украшали двір тим у^lс'їм і хату // помн'у / шо по хат'ї у^lто*

по до|л'ї|ці **розкла|дали** кру|гом **ч'аб|ре|ц'** / то ме|н'і Тройі|ц'а ўс'і|да ч'абри|ц'ом па|хне // по|том дру|гими у|то **в'ет|ками у дво|рі укра|шали** / б'іл'а ха|ти тика|ли / коло х'в'і|ртки / коло до|рожки / ну та|ке // по|мн'у шче / шо ба|бушка **тика|ла кв'і|чала по глу|хим уг|лам** дво|ру / о|сину / бо ш'ч'і|талос' / шо то шоб в'і|д'ми не^у хо|дили // у|то та|коїі **зеле|н'і** ми так і не^у ба|гато шоб / а це по|мн'у (Записано від Пронько Марії Трохимівни в с. Лисогорівка Новопокровського району). Номінативне поле дії зі значенням 'розвішувати, розкладати в хаті, на подвір'ї, у господарських будівлях гілки дерев, спеціально зібране зілля з метою захисту від злих сил' репрезентоване в українських східнословобожанських говірках також такими сполученнями: **тика|ти кв'і|чал**о, **зеле|н' с'лати**, **тра|ву сте|лити**, **кле|ч'ало** покла|дати, **кле|чати** ле^уне^ухою [Царьова 2015: 88]. У говірках Черкащини зафіксовано сполучення **за|копувати** **дери|во**: так це ма|ти хо|дила ни|дале|ко коло л'і|су пр'ам / ц'і|ле **дери|во** / ти|пер то у во|рота за|ти|ка|ють' **з'і|лочки** зи|лен'і / а ма|ти бу|ло мо|їа пр'а|мо **дери|во** з|ру|бує / і за|ко|пайе в го|род'і / сто|їт' зи|лене [Говірки 2013: 292].

Діалектний текст репрезентує спогади старожилів ареалу, у яких майже кожне дієслово має, крім загальномовного, зафіксованого в більшості лексикографічних праць значення, ще й додаткове, конотативне, пов'язане з магічними властивостями цих дій: **до зе|леної** не^уд'іл'і н'і|л'з'а бу|ло **кв'і|ч'ат'** ха|ту // а ко|ли пр'и|де зе|лена не^уд'іл'а / **їак на|носим** ўс'а|коїі **зеле|н'і** // по|л **ч'е|б|ре|ц'ом** пок|рийем // па|хне / **їак у сад|ку** // **по|нари|вайем** ц'і|л'і **обе|ремки** па|ш|н'і і о|то **їак по|наси|пайем** / шоб ўс'а|ка не|ч'іст' не^у во|дилас' // (Записано від Голенко Лідії Петрівни, 1938 р. н. в с. Морозівка Міловського району) [УСГ: 201].

До немотивованих назв із затемненою внутрішньою формою відносимо найменування **ст|реч'є|н'а** го|товити, конкретизоване завдяки опису місця проведення обрядової дії, указівки на її незвичний характер і магічний зміст: **їакос'** **їа** пр'и|шоў сво|йому би|ч|ку с'і|на на|ко|сит' / а тут на Тройі|ц'у **на|до ст|реч'є|н'а** го|товит' / і за|сти|лати у|с'у **ц|ркву** / во|ни пр'и|б'і|гли і ска|зали / нам це **Бо|гом да|но** / ш'ч'о ти пр'и|шоў до нас // на|ко|сили с'і|на / по|роз|кла|дали по ўс'ї|ц|ркві с'і|на // так **їа** заслу|жиў хва|лу од^м **Бо|га** // (Записано від Чумака Олексія Тимофійовича, 1935 р. н., с. Козарик Троїцького району) [УСГ: 418].

На свято Трійці, коли зазвичай відбувалися дії, спрямовані на охорону сім'ї та господарства від злих сил, практикували окремі ритуали, спрямовані на боротьбу з конкретними зловмисниками, наприклад, відьмами. Це засвідчено найменуванням **бе|ре|з|тис'а** в'і|д'ом: а шче у нас / з|най|єш **їак** / од **в'і|д'ом** **бе|ре|з|тис'** // з|нач|ит' у са|райі на|д од|в'і|рком **в'і|шали** пу|ч|ок **кови|ли** с'і|дойі // з|най|єш / тра|ва о|то та|ка / шо о|на **їак** цв'і|те / то та|ка ста|нови|ц'а / **їак** во|ло|сина с'і|да / о|на то|нен'ка / то **на|да** бу|ло тої **пу|ч|ок** на|р|ват'

/ і над од'в'ірком у сарайі при'ч'і'пит' / то шоб 'в'ід'ма ко'рову 'ноч':у не" до'їла // о'то так йа 'помн'у // ну а так / о'но ж не" 'дуже пр'і'ветствовало' / то не" так у'же і сохр'ан'али // (Записано від Пронько Марії Трохимівни в с. Лисогорівка Новописковського району).

Свято Івана Купала також було позначено низкою ритуальних дій, що мали магічне значення. Серед них найчастіше згадані: зби'рати (собі'рати) к'віти, пле"с'ти в'інки, зако'пати вербу, зако'пати (поса'дити) буд'ак. Зокрема на вигоні, де проходило святкування Івана Купала, закопували вербу, що символізує красиву дівчину, навколо неї танцювали, тут співали пісень. У деяких селах (с. Горіхове, Попаснянський район) закопували спеціально вирощений для цього будяк, який, імовірно, покликаний був відлякувати злі сили: ну а п'разни'ки / о'це ж йа то'бі ка'жу / на Івана Ку'пала / о'це моло'д'іж зако'пує ви'рбу // х'лопц'і о'це ви'копуйут' ви'рбу / а д'і'ч'ата пли'тут' в'іноч'ки // с'і'дайут' у крух / стари'ки там ч'і хто / а х'лопц'і з'райут' там ч'і на гар'мошку ч'і на му'зику // йа йак у 'В'ін:у'є'ї була / так там була ж му'зика / з'райут' // д'і'ч'ата ш тан'ц'уйут' / а то'д'і'е о'то ш в'іноч'ки з'н'і'майут' // а х'лопц'і наби'рут' во'ди та пообли'вайут' д'і'ч'ат шоб / ну шоб с'м'і'шили / по'ули'вайут' д'і'ч'ат // т'і в'іноч'ки то'д'і би'рут' і ки'дайут' // д'і'ч'атка заби'райут' / ни'есут' на сво'ю ка'пусту на го'роди // шоб ка'пуста ро'дила // (Записано від Пашути Марії Семенівни, 1921 р. н. у с. Плахо-Петрівка Білокуракинського району) [УСГ: 118].

Обрядодії з вінком як символом цнотливості були поширені по всій Україні. Вони засвідчені також у текстах, записаних на Черкащині: Хо'дили на 'бериг / пли'ли в'іночки / а була ка'нава там / це ж у 'баби йа була / у 'баби / а ка'нава ж гар'на там була та'ка / і ми хо'дили мат' і на ста'вок хо'дили ж ту'ди / пус'кали в'інки / пли'ли в'іночки / с'в'іч'ечку встром'л'али / і то'д'і ж ку'ди той в'інок поп'ли'ве / ту'ди ти й 'зам'іж 'п'ідиш [Говірки 2013: 476].

Низкою обрядових дій номіновано виготовлення купальської ляльки та наступне занурення її у воду, зокрема: ж'ати у'кузу, й'а'зати Ма'ринку, над'івати на Ма'ринку ви'шиту со'роч'ку, к'расну й'упку, х'вартух ви'шитий, к'идати ч'ікову Ма'ринку, то'пити ч'ікову Ма'ринку, ки'дати в'інок ч'ікової Ма'ринки тощо: на Івана Ку'пала ми з'нач'іт' / шо п'ат' нас д'і'ч'ат // бе"ремо / жнем / о'ку'га нази'вайе'їц':а / о'ку'зу жнем / в'аже"мо Ма'ринку / ну ку'клу // і то'же / ви'ши'ету со'роч'ку над'івайе'м / к'расну й'упку / х'вартух ви'ши'етий // а 'сами то'ч'ем із ви'шен' з'нач'іт' / ви'но 'роби'ем // ви'ши'ї ж нач'і'найуц':а / ви'но 'роби'ем з'нач'іт' // ки'дайе'мо о'ц'у ч'ікову Ма'ринку у'р'іч'ку // і це ми ку'пайе'мс'а / по'ка до к'рихти ро'зорве"м у'се ўсе на ц'їй ч'іков'ї Ма'ринк'і // ку'пайе'мс'а у'р'іч'к'і і 'топи'ем й'ї'ї / ка'ждий же со'бі / поки ро'зорве"м й'ї'ї // і о'на то поп'ли'у'ла / а в'інок цеї / шо на ч'іков'ї Ма'ринк'і бу'у / в'інок цеї 'ка'жда 'д'і'ч'і'на ки'дає // ч'їй 'дал'ш'їй /

йа¹кої¹ |дал'ше ўна¹де / та ї¹заміж¹ |перва¹ |вийде // о¹це ж¹ |кидали вінок¹
цеї // то¹д'ї ви¹лази¹ли су¹шиц¹:а / пообси¹хали / ї¹нач'їнай¹уц¹:а піс'ні /
|тан'ц'ї |біл'а |р'іч'ки / це ўсе // (Записано від Кваші Анастасії
Макарівни, 1939 р. н., с. Танюшівка Новопокровського району) [УСГ:
264].

Вислів |жати у¹кугу пов'язаний з виготовленням купальської ляльки з куги – водяної або болотяної рослини родини осокових із круглим безлистим стеблом [ВТССУМ: 594]. Для цієї ляльки плели вінок з чіки, різновиду чорнобривців. Тому Маринку називають *чіковою*. Найменування *Маринка* пов'язане з Мареною (Мореною, Мариною) – богинею, яку згадували в сезонних ритуалах умирання і воскресіння природи, а також в обрядах викликання дощу. Марена сильніша за вогонь, для нього вона смерть. Ця панна буває водночас і сердитою царицею-водицею, і прекрасною супутницею богині води. Особливо навесні, коли її починає зігрівати небесний Сварожич, Марена лагіднішає, благословляє життя, і на землі все починає розквітати і рости. Слов'яни вірили, що Марена очищає людські душі від гріха, бо інакше до людини обов'язково прийде Мара, а з нею смерть і пекло. Отже, і виготовлення купальської ляльки, і наступні дії, коли цю ляльку топлять, знімають з неї вінок тощо, мають магічний характер.

Зафіксовано й спогади про виготовлення великої ляльки. В Україні з давніх часів зберігся обряд, у якому напередодні Купальського свята роблять із соломи (куги, окуги) ляльку Купала – часом у зріст людини, одягають на неї жіночу сорочку, плахту й вінок із квітів. Також рубають деревце (переважно чорноклен, вербу, вишню або тополю), прикрашають його стрічками, вінками й установлюють на місці ігрищ. Це деревце називають Мареною; під ним ставлять ряджену ляльку, а біля неї почастунок. Навколо Марени водять хороводи. Потім запалюють вогнище, перескакують через вогонь парами (хлопець з дівчиною), тримаючи в руках купальську ляльку. Другого дня ляльку й Марену приносять до річки, зривають з них прикраси й топлять у воді [Войтович 2002: 290].

У деяких селах Попаснянського району Луганської області до недавнього часу зберігалася традиція, за якою дівчата, що готувалися вийти заміж, обирали собі посестер серед тих, які тільки починали дівування. Молодші дівчата називали старших лалками. Під час народних гулянь у день святого Юрія чи напередодні Трійці лалка і її молодша подруга обмінювалися хустками або вінками. З того часу вони вважалися посестрами – старша дівчина завжди опікувала молодшу, дбала про неї.

На нашу думку, номени *лалка*, *лялька*, *ляля* беруть початок від назви язичницького божества, бога любові, сімейного життя – Леля, одного з найдавніших персонажів давньоукраїнської міфології. Він іноді уявлявся „вічним парубком”, який приносить юнакам і дівчатам радість кохання [Воропай 1966: 33]. Тому Лель часто згаданий у веснянках.

Та й саму весну слов'яни нерідко пов'язували з красунею-дівчиною – Лялею, або Лелею [Там само: 27]. С. Килимник указує, що на святі (ляльнику), яке відзначали і в Білорусі, і в Україні, весну репрезентувала найкраща в селі дівчина, яку одягали в білі шати. Вона перев'язувала шию, руки і стан свіжою зеленню, а на голову клала вінок із свіжих трав, квітів. Дівчина-Ляля разом з подругами йшла в поле, сідала на дерені, а біля неї ставили їжу (наприклад, хліб, молоко, масло, сир, сметану, яйця). Тут же клали зелені вінки. Дівчата бралися за руки й водили навколо неї хоровод, співали веснянки та зверталися до неї з проханням про добрий урожай. Ляля частувала подруг їжею й роздавала вінки, які разом із зеленими шатами дівчини-красуні зберігали до наступної весни. Пізніше обряд Лялі виділився в самостійне дівоче свято-звичай [Килимник 1994: 12 – 13].

Отже, на Східній Слобожанщині в обрядодії *виб'їрати лалку, називати лалкою* поєдналися кілька народних звичаїв – зустрічати весну урочисто, усім селом; вшановувати дівчат на виданні, використовувати їхній життєвий досвід для виховання молодшого покоління дівчаток; відзначати перехід дівчат-підлітків до стану „дівчина на порі”; пов'язувати традиційні обрядодії з реальним життям людей, де переважають взаємодопомога, дружні стосунки, співчутливе ставлення один до одного.

Загалом назви обрядових та звичаєвих дій, що мають магічний характер і пов'язані з відзначенням Трійці та Івана Купала, можна поділити на кілька груп. Залежно від мотивованості найменувань серед них виділяємо мотивовані, частково мотивовані та немотивовані найменування. Для мотивованих сполучень властива змінність, компоненти сполучень при цьому легко субститууються іншими, їхнє загальне значення майже не змінюється, однак більш конотованими є ті з них, у яких наявні спеціалізовані назви реалій, використововані для опису досліджених обрядодій. Водночас усі назви ритуальних дій наділені спеціальною конотацією, яку умовно назвемо лексичним фоном дієслів. Цей фон особливо помітний у зіставленні вільних синтаксичних словосполучень зі стійкими сполученнями слів, використаними для опису ритуальних дій. Мотивовані стійкі сполучення зазвичай рідше зараховують до фразеологізмів.

Власне етнофраземіку частіше складають немотивовані назви ритуальних дій, які потребують спеціального пояснення, зокрема етимологізування, з'ясування історичних відомостей про свято, актуалізації міфологічних знань. Розгляд найменувань ритуальних дій, якими супроводжуються свято Трійці та Івана Купала, на текстовій основі засвідчує, що межа між вільними сполученнями слів і етнофраземами хитка, тому є всі підстави говорити про розширення кола етнофразем, використаних в описах обрядів. Вивчення особливостей просторового розміщення найменувань обрядодій на всій

етнічній території України сприятиме реконструкції елементів давньої духовної культури українців, розширення кола безеквівалентних назв.

Література

Брысина 2003 – Брысина Е. В. Этнокультурная идиоматика донского казачества : монография / Е. В. Брысина. – Волгоград : Перемена, 2003. – 293 с.; **Войтович 2002** – Войтович В. Українська міфологія / В. Войтович. – К. : Либідь, 2002. – 664 с.; **Воропай 1966** – Воропай О. Звичаї нашого народу : етногр. нарис : у 2 т. – Мюнхен : Укр. вид-во – Т. II, 1966. – Т. 1 – 2; **Жуйкова 2009** – Жуйкова М. Динамічні процеси у фразеологічній системі східнослов'янських мов : монографія / Маргарита Жуйкова. – Луцьк : РВВ „Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 410 с.; **Килимник 1994** – Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні : у 3 кн., 6 т. – Факс. вид. – К. : АТ „Обереги”, 1994. – Кн. II, Т. 3: (Весняний цикл); **Коваленко 2011** – Коваленко Н. Д. Фраземіка говірок західного Поділля : монографія / Н. Д. Коваленко. – Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький О. А., 2011. – 176 с.; **Парфьонова 2004** – Парфьонова О. І. Традиції у моральній культурі українського народу (друга половина XIX – XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 17.00.01 „Теорія та історія культури” / О. І. Парфьонова. – К., 2004. – 19 с.; **Прадід 1997** – Прадід Ю. Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень) / Ю. Ф. Прадід. – К. ; Сімферополь, 1997. – 252 с.; **Савченко 2013** – Савченко Л. В. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови : етимологічний та етнолінгвістичний аспекти : монографія / Л. В. Савченко. – Сімферополь : Доля, 2013. – 600 с.; **Садохин 2002** – Садохин А. П. Этнология : учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся на гуманитар. спец. / А. П. Садохин. – М. : Гардарики, 2002. – 208 с.; **Толстой 1995** – Толстой Н. И. Язык и народная культура : очерки по славянской мифологии и этнолингвистике / Н. И. Толстой – М. : Индрик, 1995. – 512 с.; **Царьова 2015** – Царьова І. В. Етнокультурна семантика в обрядовій фразеології східнословобожанських говірок : монографія / І. В. Царьова. – Д. : Інновація, 2015. – 258 с.

Джерела та їх умовні скорочення

ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ „Перун”, 2005. – 1728 с.; **Говірки 2013** – Говірки Черкащини : зб. діалект. текстів / упор. Мартинова Г. І., Щербина Т. В., Таран А. А. – Черкаси, 2013. – 878 с.; **УСГ** – Українські східнословобожанські говірки : сучасні діалект. тексти : навч. посіб. / упоряд. : К. Д. Глуховцева, В. В. Леснова, І. О. Ніколаєнко ; за ред. К. Д. Глуховцевої. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2011. – 424 с.

Глуховцева К. Д. Назви магічних дій в українських східнослов'янських говірках (на матеріалі обрядових та звичаєвих текстів)

У статті проаналізовано назви магічних дій в обрядових діалектних текстах, записаних на Слобожанщині, виявлено особливості їхньої варіативності та окремі семантичні риси. Автор доводить, що назви обрядових та звичаєвих дій, що мають магічний характер і пов'язані з відзначенням Трійці та Івана Купала, можна поділити на кілька груп. Залежно від мотивованості найменувань серед них виділяємо мотивовані, частково мотивовані та немотивовані найменування. Для мотивованих сполучень властива змінність компонентного складу, більш конотованими є ті з них, у яких наявні спеціалізовані назви реалій, використовувані для опису досліджених обрядодій. Водночас усі назви ритуальних дій наділені спеціальною конотацією, яку умовно назвемо лексичним фоном дієслів. Мотивовані стійкі сполучення зазвичай рідше відносять до фразеологізмів. Власне етнофраземіку частіше складають немотивовані назви ритуальних дій, які потребують спеціального пояснення, зокрема етимологізування, з'ясування історичних відомостей про свято, актуалізації міфологічних знань. Розгляд найменувань ритуальних дій, якими супроводжуються свято Трійці й Івана Купала, на текстовій основі засвідчує, що межа між вільними сполученнями слів і етнофраземами хитка, тому є всі підстави говорити про розширення кола етнофразем, використаних в описах обрядів.

Ключові слова: назва ритуальної дії, етнофразема, мотивовані, частково мотивовані, немотивовані найменування, лексичний фон слова, безеквівалентні найменування.

Глуховцева К. Д. Названия магических действий в украинских восточнослов'янских говорах (на материале обрядовых текстов)

В статье проанализированы названия магических действий в обрядовых диалектных текстах, записанных на Слобожанщине, выявлены особенности их вариативности и отдельные семантические оттенки. Автор доказывает, что названия обрядовых действий, носящих магический характер и связанных с празднованием Троицы и Ивана Купала, можно разделить на несколько групп. В зависимости от мотивированности наименований среди них выделяются мотивированные, частично мотивированные и немотивированные наименования. Для мотивированных сочетаний свойственна изменчивость компонентного состава, более коннотированными являются те из них, у которых имеются специализированные названия реалий, используемые при описании исследованных обрядов. В то же время все названия ритуальных действий наделены специальной коннотацией, которую условно назовем лексическим фоном глаголов. Мотивированные устойчивые сочетания обычно реже относят к фразеологизмам. Собственно этнофраземіку чаще составляют

немотивированные названия ритуальных действий, требующие специального объяснения, в частности этимологизации, выяснение исторических сведений о празднике, актуализации мифологических знаний. Рассмотрение наименований ритуальных действий, которыми сопровождаются праздник Троицы и Ивана Купала, на текстовой основе показывает, что граница между свободными сочетаниями слов и этнофразами неустойчивая, поэтому есть все основания говорить о расширении круга этнофразем, использованных при описании обрядов.

Ключевые слова: название ритуального действия, этнофраза, мотивированные, частично мотивированные, немотивированные наименования, лексический фон слова, безэквивалентные наименования.

Hlukhovtseva K. D. The Names for Magical Actions in Ukrainian East Slobozhan Dialects (on the basis of Ritual and Custom Texts)

The article deals with the names for magical acts in ritual dialectal texts recorded in Slobozhan region; the peculiarities of their variability, as well as separate semantic features have been determined. The author states that the names for ritual and custom actions, which are magical by nature and are related to the celebration of the Holy Trinity and Midsummer Night, can be divided into several groups. Depending on the motivation, which is behind the name, there are several subclasses of such names: motivated, partially motivated, and unmotivated ones. For motivated combinations variability of component composition is typical; more connotative by nature are those of them which contain specialized names for realia used to describe custom-actions under investigation. However, all names for ritual actions possess special connotation which can be called verbal lexical background. Motivated idioms are usually rarely identified among phraseologisms. Ethnic phrasemics is more often comprised of unmotivated names for ritual actions, which demand professional explanation, such as: etymological analysis, stating historical facts about ritual, actualization of mythological knowledge. The analysis of names for ritual actions, which accompany the Holy Trinity and Midsummer Night holidays, on the basis of textual sources proves that the borderline between the free word combinations and ethnic phrasemes is weak. As the result it is possible to speak about the increase in quantity of ethnic phrasemes used to describe customs.

Key words: name of ritual action, ethnic phraseme, motivated, partially motivated, unmotivated name, lexical background of word, names with no lexical equivalent.

Стаття надійшла до редакції 09.09.2016 р.

Прийнято до друку 16.09.2016 р.

Рецензент – канд. філол. н., доц. Ніколаєнко І. О.